

NASRETTİN HOCA SAF BİRİSİ MİYDİ?

Dr. Doğan KAYA

Türk kültür tarihinde halkın içinden çıkmış ve halka mal olmuş yüzlerce isim arasında Nasrettin Hoca, seçkin bir yere sah*iptir. Gerek Türkiye’de gerekse Türk devletlerinde ve Avrupa’dan Asya’ya kadar Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada kendisine yer bulabilmiş ender şahsiyetlerden birisidir. Onu ölümsüz kılan sebeplerin başında düşüncesi inancı, dünya görüşü, hazırcevaplığı, mizahî yapısı ve hadiseler karşısında sergilediği duruş gelir. Elimize ulaşan fıkralar içinde pek çok zekice verilmiş cevapların yanında bir hayli de safça verilmiş cevaplar vardır. Bu durum aklımıza; “Acaba Nasrettin Hoca saf biri mi idi?” sorusunu getirmektedir.

Asıl konuya geçmeden önce akıl, saf, zeki, aptal gibi kavramlar konusuna – özet de olsa- açıklık getirmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Berkeley Üniversitesi öğretim üyelerinden olan Ord. Prof. Dr. Carlo Cipolla (Öl: 2000) *Neşeli Öyküler* adlı kitabında yayımladığı “İnsan Aptallığının Temel Yasaları” başlıklı makalesinde akıl ve karakter bakımından insanları *saflar, zekiler, haydutlar* ve *aptallar* şeklinde dörde ayırmıştır.[†]

Bunlar şu şekilde tanımlanabilir:

Saf: Yaptığı işlerle başkasına da yarar sağlayan, ancak kendi lehine bir sonuç alamayan kişi.

Zeki: Yaptığı işlerle hem kendisine hem de başkasına yarar sağlayan kişi.

Haydut: Yaptıklarıyla kendine yarar sağlayıp başkasına zarar veren kişi.

Aptal: Yaptıklarıyla, kendisine hiçbir yarar sağlamayan üstelik bununla başka birine zarar veren kişi.

Meseleye bu açıdan bakıldığında aptallığın en tehlikeli insanlık durumu olduğu görülecektir. Aptallık en umulmadık yerde ve zamanda, sebepsiz yere ortaya çıkabilir ve toplum içinde zararlar doğurabilir. Zarar verme özelliği, bu nitelikteki kişinin toplum içindeki yerinin yüksekliği ile doğrudan ilgilidir. Albert Einstein; “İki şeyin sonu yoktur. Biri evren, diğeri insanın aptallığı. Birincisinden o kadar da emin değilim.” der.

* *Nasreddin Hoca 800 Yaşında Sempozyumunda* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 24-25 Ekim 2008) bildiri olarak sunulmuştur.

† Yılmaz Karahan, *Aptallık Nedir?*

<http://www.belturk.be/go.php?go=3301998&do=details&return=summary&pg=1>

Zekâ ve akıl ise, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki olgudur. Zekâ: “İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamı, anlama yeteneği, dirayet, feraset.” demektir.† Akıl ise; düşünme, şuurlu olma, bilme, anlama, hissetme ve kavrama gücüdür; zekânın temelini oluşturur. Akıllı insanlar, gerek zihnî gerekse bedenî yönden olsun kâinattaki olguyu, hadiseyi, durumu, davranışları değerlendirirler. Zekilik ise zekâyı kullanabilme hızıdır. Normalden fazla ve farklı kavrama yeteneğine sahip kişilere de “zeki” denir. Zeki insanlar, kendilerini ispat için hususi gayret sarf etmezler, çünkü buna ihtiyaçları yoktur. Pratik ve hızlı düşünenler, anında cevap verirler. Hazırcevaplılık zekâ ve pratik düşünme ile doğrudan ilgilidir. Howard Gardner, zekâlarıyla kendilerini ön plana çıkarmış insanların (Yehudi Menuhin, T.S. Elliot, Anne Sullivan, Virginia Wolf...) yeteneklerini incelemesi sonrasında yedi değişik zeka alanının var olduğunu tespit etmiştir.§ Sözgelisi; T. S. Eliot 10 yaşındayken, “Fireside” adında bir magazini tek başına çıkarmış, üç günlük bir kış tatili sırasında, derginin 8 sayısını hazırlamıştır.

Gardner’in tespit ettiği zekâ alanları şunlardır:

1. Müziksel zekâ (Keman virtüözi Yehudi Menuhin; 10 yaşındayken uluslar arası bir üne sahipti.)
2. Bedensel kinestetik zekâ (Babe Ruth, Wayne Gretzky.)
3. Mantık-matematik zekâsı (Albert Einstein, Nobel ödüllü mikrobiyolog Barbara McClintock)
4. Dilsel (sözel) zekâ (Dili kullanma yeteneğiyle Nobel Edebiyat Ödülü kazanan T. S. Eliot.)
5. Görsel – mekânsal zekâ (Çizgileri, bazılarına göre Leonardo da Vinci’yi hatırlatan otistik bir çocuk olan Nadia)
6. Kişiler arası iletişim (Helen Keller’in öğretmeni Anne Sullivan.)
7. İçeriksel zekâ (Yazar Virginia Woolf)

Bu alanların her biri diğerinden bağımsız olmakla birlikte, herhangi bir aktivite, bu zekâ alanlarından bir kaçının aynı anda aktif hale gelmesiyle oluşur. Üstün zekâlılarda gözlemlenen örneklerde onların sakar, utangaç, sosyal açıdan akranlarıyla uyumsuz olduğu görülmüşse de araştırmalar onların tam tersine birçok şeyi ortalama insandan çok daha iyi yapabilen, uyumlu, sevilen kişiler olduğunu ortaya çıkarmıştır.

† <http://www.dilforum.com/forum/archive/index.php/t-31074.html>

§ <http://www.dipsizkuyu.net/forum/27-felsefe/1391-zeka-cesitleri.html>

Biraz önce sözünü ettiğimiz saflık ise, insanlardaki arılık, duruluk halidir. Aptal değillerdir, ancak etrafındakilerce tuhaf algılanmalarına yol açan söz ve davranışlarda bulunurlar. Hatta gülünç duruma dahi düşebilirler.

Nasrettin Hoca, mizahî ve hazırcevap kişiliğiyle Türk düşünce dünyasının başında gelen isimler arasında yer almıştır, hatta en önemli şahsiyettir. Nasrettin Hoca'yı ölümsüz kılan, şüphesiz mizahî şahsiyettir. Mizahın ortaya çıkmasında rol oynayan hususlar içinde, kişilerdeki zekâ ve saflığın önemli bir payı vardır. Yaşayan nice mizahi ürün zekice yahut safça verilmiş cevaplar sayesinde vücut bulmuştur. Kişilerin karakteristik vasıflarını bu iki unsur, belirler ve şekillendirir.

Pratik düşünme ve en uygun tarzda cevap verip taşı gedliğine koyma, yani hazırcevap olabilme özelliği, -biraz önce de zikrettiğimiz gibi- şüphesiz zekâ ile doğrudan alâkalıdır. Gelin görün ki Hoca'nın fıkraları içinde çok safiyane hatta biraz daha ileri gidecek olursak, aptalca cevapları da görürüz. Onun latifelerine saflık-zekilik çerçevesinde bakıldığında muhtelif cephelerin ortaya çıktığı görülür. Kimi anlatmalarda Nasrettin Hoca karşımıza bön, saf, kaba, patavatsız, sakar, aptal, beceriksiz olarak çıkar. Öyleki deniz yahut hayvanla diyalog kurabilecek kadar saftır. Bundan dolayı kendisini komik duruma düşürür. Hocanın bu durumu, onun saflığına bölüğüne ya da aptallığına yorumlanmamalıdır.**

Hoca kimi zaman da saflığın da ötesinde aptal biri görünümündedir, muhakeme gücü yetersizdir, bazen de bunun tam tersine insanlara verdiği zekâ ürünü cevaplarla, hikmet sahibi bilge bir şahsiyet olarak dikkati çeker.

Hoca, bu özelliklerinin yanında, daha pek çok niteliklere de sahiptir. Atak, bilge, cahil, açığöz, anlayışlı, hoşgörülü, korkak, kurnaz, merhametli, sefil, şaşkın, utangaç, umursamaz, uysal, vurdumduymaz vs gibi daha pek çok husus Hoca'nın latifelerinde kendisini gösterir. O halde Hoca'nın karakteristik vasfı bunlardan hangisidir? Hoca'yı nitelerken saf mı akıllı mı, aptal mı yahut bilge bir mi diye vasıflandıracamız. Bu konuya açıklık getirmenin en mantıklı yolu da bugüne kadar ulaşmış olan fıkralarını göz önüne almak olacaktır. Bugüne kadar Hoca'yı ele alan önemli kitaplar yayımlanmıştır. Boratav^{††}, Başgöz^{‡‡} ve Kurgan^{§§}'in eserleri ilk akla genlerdir. Bizim ise bu çalışmadaki hareket noktamız Veled Çelebi (İzbudak)'nin bin bir emekle hazırladığı ve Hoca hakkında Türkiye'de yayımlanmış ilk büyük kitap olan "Letaif-i Nasreddin Hoca" adlı

** Evrim Ölçer Özünel, "Hoca Nasrettin, Kahraman mı Anti-Kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?", *Millî Folklor*, Ankara, 2008, S. 78)

†† Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

‡‡ İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasrettin Hoca*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999.

§§ Şükrü Kurgan, *Nasrettin Hoca*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

kitap olmuştur. Söz konusu eser 1909-1938 yıllarında dördü Arap, üçü de Türk alfabesiyle olmak üzere yedi kere basılmış, Hoca hakkında hazırlanan pek çok kitaba kaynaklık etmiştir. Üzerinde çalıştığımız eser ise bu tarihlerden yıllar sonra basılmış olan Mehmet Arslan ve Burhan Paçacıoğlu'nun Latin alfabesine aktardıkları çalışmadır.*** Kitapta 415 adet latife / fıkra bulunmaktadır. Alıntı yaptığımız fıkraların sonundaki Latife numaraları söz konusu esere aittir.

Sözünü ettiğimiz kitaptan aktardığımız şu fıkralarda Hoca, saflığın da ötesinde aptalca davranışlarda bulunur.

Bir gün Hoca eşeğine binip şehir haricindeki bahçesine giderken yolda abdest bozacağı gelir. Sırtından abdestliği çıkarıp eşeğin üstüne atar. Kendisi bir-iki adım-ileride bir ağaç siperinde abdest bozar. O esnada bir hırsız gelip yavaşça Hoca'nın cübbesini alır, götürür. Hoca gelir bakar ki cübbe çalınmış, heman eşeğin semerini sırtından çıkarır, arkasına giyer. Eşeğin kıçına muhkem bir kamçı indirip, "Nasil çaldırdınsa öylece getir abdestliğimi, al semerini." demiştir. (84. Latife)

Hoca, deniz kenarında gayet susamış. Nâ-câr, bir miktar içmiş, harareti teskin olmadıktan başka boğazı yanıp, midesi allak bullak olmuş. Biraz ileri gidip bir tatlı su bulmuş, kana kana içmiş. Ve takkesini doldurup götürmüş, denize dökmüş. "Beyhude köpürüp kabarma, boşuna âleme azamet satma, işte su dediğin böyle olur." demiştir. (122. Latife)

Bu fıkralarda suçlu olan; deniz yahut eşek midir, yoksa basiretsizlik örneği gösteren Hoca mıdır? Bu tarz sözler söylerken aslında Hoca kedisiyle hesaplaşmaktadır. Olacakları tahmin etmenin, tedbirsiz davranmanın olumsuz sonuçlarını, bizatihi kişinin kendisi çekecektir. "Akılsız başın ceremesini ayak çeker." sözü de bunu doğrulamaktadır. Hoca'nın tavrı olumsuz sonucu kabullenememiş ve buna müsebbip aramış. Hoca için muhatabın insan olma şartı da yoktur. Bu yukarıda görüldüğü gibi deniz de olabilir, eşek de.

Şu fıkralarda da Hoca'yı aptalca davranışlar içinde görürüz:

Hoca hanesi içinde yüzük kaybetmiş, bulamamış. Çıkış, kapısı önünde ararken komşusu sual edip, içeride yüzük kaybettiğini anlayınca, "O surette içeride arasana." demekle Hoca, "İçerisi pek karanlık da onun için burada arıyorum." demiştir. (108. Latife)

Hoca'nın ağaca asılı olan gömleğini rüzgâr yere düşürmüş. Hoca, "Bize bir kurban kesmek lâzım geldi." diye kendi kendine söylenmiş. Haremi, sebebini sual eyledikte, "Ya maazallah, içinde ben bulunaydım." demiş. (130. Latife)

Hoca merhum bir gece telâşla haremini uyandırarak, "Aman karı, çabuk uykum açılmadan şu gözlüğümü ver." demekle haremi gözlüğü verip fakat bu derece telâş ve-

*** Mehmet Arslan-Burhan Paçacıoğlu, *Letaif-i Nasreddin Hoca*, Sivas, 1996, 210 s.

ihitimamının sebebini sual edince, "Bir güzel rüya görüyorum. Bazı yerlerini seçemiyorum." demiş. (268. Latife)

Hem ezan okur, hem alabildiğine koşardı. Sebebini sorduklarında, "Bakalım sesim nerelere kadar işitilebiliyor, anlamak-istiyorum." dedi. (310. Latife)

Evde kaybettiği yüzüğü evin içi karanlık olduğundan dolayı dışarıda araması; ipte asılı gömleğin rüzgâr sebebiyle yere düşmesinden dolayı içinde olmadığına şükredip kurban kesmesi gerektiği fikrine varması; rüyasında bazı güzel yerleri seçemediği için karısını uyandırıp ondan gözlüğünü istemesi ve nihayet kendi okuduğu ezan sesinin nerelere kadar ilerlediğini anlamak için bir yandan koşması, ancak saf olmaktan da öte aptal bir insanın yapabileceği davranışlardır. Acaba Hoca, gerçekten bu mizaca mı sahiptir? Bunun cevabı ileride temas edileceği gibi üstün zekâlı biri olduğu şüphe götürmez olan Hoca ile örtüşmemektedir. O halde Hoca, niçin böyle bir davranış içine girmektedir. Bir kere Hoca karakteristik olarak mizahî bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle değil Türkiye’de, dünyada en önde gelen isimdir; dünyayı güldüren insandır. Elbetteki başka milletlerde de mizahi tipler yetişmiş ve milletin hafızasında iz bırakmıştır. Bu yönde birçok çalışma yapılmıştır. Ben, burada, ele aldığımız konuyu doğrudan ilgilendirmediği için milletlerin mizah ustaları üzerinde durmayacağım. Ancak şurasını söyleyebilirim ki Nasreddin Hoca kadar öne çıkan, milletini etkileyen ve adından söz ettiren kaç isim zikredilebilir? Hal böyleyken onun saflığı yahut aptal görünümünün altında zeki oluşu yatmaktadır. Bu, zaten mizahın özünde var olan bir husustur. Yani mizahın ortaya çıkması, gücü ve devamlılığı, saf olmaya yahut saf gibi görünmeye dayanır. Nitekim aşığıya aldığımız fıkralarda da Hoca, kendini saf biri gibi gösterme gayreti içindedir.

Bir gün bir adam avucunda tuttuğu yumurtayı işaret ederek, "Hoca Efendi, şu avucumdakini bilersen sana bundan bir kayganalık vereyim." dedikde Hoca, "Biraz şeklini tarif eyle, bilirim." der. O adam, "Dışı beyaz, içi sarıdır." diye izah edince Hoca, "Bildim, bildim; şalgamı soymuşlar, ortasını oymuşlar, içine havuç koymuşlar." demiştir. (13. Latife)

Hoca bir gün omzuna bir merdiven alıp bir bahçe duvarına dayar, yukarı çıkar. Sonra merdiveni yukarı çekip bahçenin içerisine dayar. Bahçeye iner. Meğer bahçıvan bu hali görüyormuş. Heman Hoca'nın yanına gelip; "Sen kimsin, burada ne ararsın?" dedikde, Hoca fütursuz, "Merdiven satarım." der. Bahçıvan, "Burada merdiven satılır mı?" demekle, "Behey cahil herif, merdiven nerede olsa satılır." demiştir. (15. Latife)

Hoca merhum, zevcesinin vefatı üzerine bir dul kadın alır. Ara sıra haremünün muhassenatından uzun uzadıya bahsedermiş. Bundan muğber olan karısı da eski kocasının faziletlerinden bahsetmeğe başlar. Nihayet bir gece Hoca'nın canı sıkılarak sedir üzerine serilmiş olan yatakta kadına bir tekme urup yere düşürür. Kadının kolu incinir, fena halde canı yanar. Ertesi gün ziyarete gelen babasına şikâyet eyler. Herif pişkin adam olmakla kızının sızlanmasına ehemmiyet vermeyerek Hoca'dan meseleyi sorar. Hoca der ki: "Şimdi ben arz edeyim de siz insafla hüküm veriniz. Bendeniz bir,

bizim merhume iki, şimdiki hanım üç, onun rahmetli ilk efendisi, etti mi dört. Merhamet edin. Benim gibi bir kalender Hoca'nın yatağına dört kişi sığar mı? Bittabi sığışamadık. Bu uçta bulunmuş, paldır küldür düştü. Benim de bunda ne kabahatim var?" (70. Latife)

Hoca Nasreddin bir berberden tıraş olup bir akçe verir. Ertesi hafta yine tıraş olduktan sonra berber, mutad veçhile aynayı Hoca'nın önüne koyar. Hoca berbere der ki: "Biliyorsun ki benim başımın yarısı keldir. Şu surette sen her vakit yarım baş tıraş etmiş oluyorsun. Geçen haftanunki ile beraber iki tıraş bir akçeye olsa olmaz mı?" (71. Latife)

Bir gün Hoca evine gelirken birkaç talib-i-ilme rast gelir. "Efendiler bu gece bize gidelim, baba çorbasını bizde-içelim." der. Talebe, "Pek güzel." deyip Hoca'nın arkasına düşer. Eve gelirler. Hoca, "Buyurun!" deyip odaya çıkarır,-içeri girer. "Karıcığım birkaç misafir getirdim, bir tas çorba ver de yiyelim." demekle zevcesi, "Ah Efendi, evde yağ mı var, pirinç mi var. Masraf getirdiğin var mı ki çorba istersin." cevabını verir. Hoca mahzun olup, "Kadın, ver oradan bana çorba tasını." der. Tası alıp efendilerin yanına gelerek, "Efendiler, ta'yib etmeyiniz. Eğer bizim evde yağ, pirinç olsaydı size şu tas ile çorba çıkaracak idim." demiş. (91. Latife)

Hoca gece yarısı sokağa çıkmış, geziniyormuş. Memleketin subaşı kolda rast gelip, "Efendi, gece yarısı sokakta ne arıyorsun?" demekle Hoca merhum, "Uykum kaçtı da onu arıyorum." demiş. (144. Latife)

Hoca tehhül etmiş. Haremi üç ayda doğurmak emareleri gösterip çabuk bir ebe istemiş. Hoca şaşalayıp, "Bizim bildiğimiz, insanların dişisi dokuz ayda doğurur. Bu nasıl şey?" demekle kadın hiddetlenip, "Ne demek, dokuz ay olmadı mı? Vallahi tuhaf. A herif, ben sana varalı ne kadar oldu, üç ay değil mi? Ey, sen beni alalı?.. O da üç ay, etti mi altı ay. Üç ay da çocuğu karnımda taşıdım, işte oldu dokuz ay." deyince Hoca merhum birçok düşündükten sonra, "Hakkın var karı, benim bu ince hesap aklıma gelmedi. Afo edersiniz, yanılmışım." demiş. (269. Latife)

Değirmene buğday götürmüş. Halkın orada bulunan buğday çuvallarından avucunu doldurur doldurur kendi çuvalına koyarmış. Değirmenci, "Ne yapıyorsun?" deyince, "Ben bir budala adamım, aklıma geleni-işlerim." demiş. Değirmenci, "Budala isen neye kendi çuvalındaki buğdayları halkın çuvalına doldurmuyorsun?" deyince Hoca, "Şimdi alelâde bir ahmak iken o surette katmerli ahmak olmaklığım lâzım gelir." demiş. (276. Latife)

Hoca, bir arkadaşıyla göl kenarından giderken arkadaşı suyun üzerine sıçrayan balıkları görüp Hoca'ya, "Bak şu balıklara." demekle Hoca karşığı sokağa doğru baktı. Arkadaşı, "Ben sana balıklara bak diyorum, sen karaya bakıyorsun." demekle Hoca, "Sen bana elinle gölü gösterdin mi ki böyle serzeniş ediyorsun. Benim kerametim mi var?" demiştir. (298. Latife)

Bir gün Hoca kısa esvap giyip mescide varıp namaz kılarken rükû'a vardık da, ensesinde olan adam Hoca'nın husyelerini görüp heman dem tutup sıkınca, Hoca da önünde olan-imamın husyesini tutar, sıkar. İmam dönüp bakar ki Hoca Efendi kendidir. "Ha neylersin?" dedikte Hoca, "Ardımdaki adamdan sual eyle." demiş. (395. Latife)

Nasreddin Hoca'nın bir başka özelliği, içinde bulunduğu sıkıntılardan verdiği hazırcevaplar sayesinde kurtulmasıdır. Hazırcevap olma özelliği, doğrudan zekâ ile ilgilidir. Hazırcevaplık verilen cevapla altta kalmama hatta üstün duruma geçme demektir. Muhatap olunan kişiye karşılık vermek, sıradan bir söz niteliğindedir. Söz, şayet kişiyi o anda sıkıntıdan kurtarabiliyorsa, hatta karşı tarafı zor duruma düşürebiliyorsa hedefine ulaşmıştır. Bu tavrın adı da hazırcevaplıktır. Böyle olmak da zekâyı gerektirir.

Bir gün Akşehir çocukları Hoca'yı hamama götürürler. Yanlarına gizlice birer yumurta alırlar. Hepsi soyunup hamama girip göbek taşı üzerine oturduklarında birbirlerine "Geliniz sizinle yumurtlayalım, her kim yumurtlayamazsa hamamın masarifini o versin." deyip kavul ü karar etmişler. Badehu tavuk gibi sıkınıp "Gıd gıd gıdak... Gıd gıd gıdak..." diyerek, feryat ederek beraberce getirdikleri yumurtaları yavaşça el çabukluğuyla mermerin üzerine bırakırlar. Hoca Efendi bunları görünce heman horoz gibi çırpınıp ötmeğe başlar. Çocuklar "Hoca Efendi ne yapıyorsun?" dediklerinde, "Bu kadar tavuğa bir horoz lâzım değil mi?" demiştir. (35. Latife)

Bir gün Nasreddin Efendi evinde otururken bir adam kapıyı çalar. Hoca, "Ne istersin?" der. "Bir parça aşıya geliniz." der. Hoca aşıya inip kapıya varınca fakir adam, "Sadaka isterim." deyince Hoca hiddetlenip, fakat hiç tavrını bozmayarak, "Yukarı gel." der. Fakir tâ kendi oturduğu üst kata çıkınca Hoca, "Allah vere." demekle fakir, "Behey efendi, mademki boş gönderecektin niçin aşıda söylemedin?" deyince Hoca, "Ya ben yukarıda iken sen ne için söylemedin de beni tâ kapının önüne kadar-indirdin?" demiş. (88. Latife)

Hoca bir gün misafirlğe gitmiş. O gün gayet sıcak olmakla koca bir kâse buzlu hoşaf getirmişler. Hane sahibi hoşaf taksim edilen büyük maden kaşığı alıp Hoca'ya zergerdan, küçük, yayvan bir kaşık vermiş. Hane sahibi koca kepçe ile buzlu hoşafı atar, bir de "Ooh... öldüm." dermiş. Hoca-ise kaşığı daldırır, fakat içi bir şey almadığından yalnız yalarmış. Hane sahibi yine "Ooh... öldüm" demesinde ber-devam. Hoca bakmış ki olacak şey değil, hane sahibine demiş ki: "Efendim, rica ederim, şu elinizdeki kaşığı bana da veriniz de bir kere de ben öleyim." demiştir. (167. Latife)

Hoca'nın iki haremi varmış. Bir gün ikisi birden gelmişler. "Beni mi çok seversin?", "Beni mi çok seversin?" diye Hoca'ya sormuşlar. Biçare Hoca mustarip kalıp her ne kadar "İkinizi de." gibi tercih şaibesinden hali sözler söylemişse de kani olmayarak Hoca'yı hayli sıkırlar. Hatta küçük haremi o esnada der ki: "Efendi, meselâ ikimiz de Akşehir gölünde kayıkta gelirken kayık devrilse, ikimiz de düşsek, sen de karada olsan, hangimizi evvel kurtarırdın?" Hoca merhum vahimesine mağlup olmakla güya musibet zuhura gelmiş gibi fikri perişan olarak bî-ihitiyâr eski haremine dönmüş de demiş ki: "Yahu, sen azıcık yüzme bilirsin, değil mi?" (217. Latife)

Hakim Efendi davet edip, yanında aşçıya kaymaklı incir tatlısı emretmiş. Yemek bitmiş,-incir tatlısı gelmemiş. Hoca mahzun olmuş. Fakat sesini çıkarmamış. Yatsı namazından sonra hakim, "Efendi, teberrüken bir hizb okuyunuz da safâ-yı ruhani hâsil edelim." dedi. Hoca ba'de'l-besmele "...ve'z-zeytûn..." diye başlamakla, hâkim serirden,

"Efendi, ve't-tîni'yi^{†††} unuttun mu?" deyince Hoca, "Onu ben değil siz unuttunuz." demekle meclisin-inbisatını mucip olmuş, Hoca bir davet daha kazanmıştır. (283. Latife)

Hoca'nın cânı çorba istedi. "Şimdi üstü naneli, nazlı bir çorba olsa da yesem." diye tahayyül edip dururken, kapı çalınarak komşu çocuğu elinde tas ile-içeri girip, "Anam hastadır, bir parça çorba vereceksiniz." deyince Hoca, "Bizim komşular da malihulyadan koku alıyorlar." demiştir. (294. Latife)

Esna-yı sohbetle velâyetten dem vurmağa başladı. "Senin evliyâlığını neden bilelim?" dediler. "Hangi taşı, hangi ağacı çağırırsam gelir." dedi. "Öyle ise şu karşiki pelid ağacını çağır bakalım." dediler. Hoca tavr-ı mahsus ile üç kerre "Gel yâ mübarek!" demişse de ağaç yaprağını bile kımlatmayınca, Hoca kös kös ağacın yanına gitti. "Hani ayağına getirecektin?" dediler. "Bizim taifemizde gönül, kibir olmaz. Dağ yürümezse abdal yürür." dedi. (301. Latife)

Gayet hasis olan subaşı bir aralık Hoca'ya, "Efendi, senin ava merakın var, avcılarla görüşürsün. Bana tavşankulaklı, geyik bacaklı, karınca belli bir tazı ismarla." demiş. Hoca bir müddet sonra merkep gibi bir koyun köpeğinin boğazına bir kendir takıp getirmiş. Subaşı, "Bu nedir?" diye sorunca Hoca, "Av köpeği ismarlamadım mı-idi?" deyip subaşı, "Ben senden dağ keçisi gibi-ince, hafif tazı-istedimdi." demekle Hoca, "Merak etmeyin efendim, sizin dairenizde az zamanda bu da dediğiniz hâle gelir!" dedi. (315. Latife)

Esna-yı seyahatinde bir köyün imamına misafir olup hane sahibi "Efendi, uykusuz musun, susuz musun?" diye yemekten hiç bahsetmeyince Hoca, "Buraya gelmezden evvel pınar başında uyumuştum." demiştir. (319. Latife)

Görüldüğü gibi verdiği cevaplarla Nasreddin Hoca, halk deyimiyle taşı gediğine koymuştur. İnsanlar içinde alık, saf, bön, aptal, zeki, sinsî, kurnaz, haydut, vs. gibi her karakterde insan vardır. Hoca'yı, fıkralarında bu karakterlerin herhangi birisi olarak görmemiz mümkündür. Saf yahut aptal olarak görülmesi, gerçekten onun öyle olduğu anlamına gelmez. Durum, şart veya olaya göre böyle bir kimlikte karşımıza çıkar. Hoca'nın çok yönlü kimlikle görünmesi, kıvrak zekâyâ sahip bilge bir kişi olmasından başka bir şey değildir. Hoca, bir bakıma toplumda hemen her karakterde karşımıza çıkan tiplerin mecmuudur. Toplumun yansıyan yüzüdür. Fıkralarıyla geçmişteki Türk toplumunu günümüze aksettirmiştir. Böylelikle Türk milletinin karakteristik vasfını geçmişten günümüze aktararak, bizlere mukayese imkânı da vermektedir. Hülâsa Hoca, Türk düşüncesinin ve zekâsının kolektif şuuru, sembolü, adresi ve sentezidir.

††† *tîn*: incir ma'nâsına.